

Medling på TV

Konstruktioner av medling, gärningspersoner och brottsoffer

Av: Malin Andréasson och Elin Ohlsson

Socialhögskolan
SOPA63
Vt-09

Handledare: Katarina Jacobsson

Abstract

Authors: Malin Andréasson and Elin Ohlsson

Title: Mediation on TV. Constructions of mediation, offenders and victims.

Supervisor: Katarina Jacobsson

Assessor: Hans-Edvard Roos

This study investigates the social constructions of victims and offenders in the Swedish documentary TV-series “Face to face” [“Öga mot öga”]. The representation of mediation as a crime preventing practice is also considered. From a social constructionist perspective, seven episodes of the series were transcribed verbatim and analyzed qualitatively. The main results of the study are that victims in the documentary series are constructed as ideal victims while the stereotypical image of an offender is “deconstructed”. Rather, the offenders participating in the documentary series are described as “regular people”. The discourse of mediation casts the phenomenon in an exclusively positive light.

Key words: mediation, victim, offender, media, social constructionism

Förord

Först och främst vill vi tacka vår handledare Katarina Jacobsson för alla tips och all vägledning. Du har varit en ovärderlig hjälp för oss under detta uppsatsarbete.

Vi vill även tacka varandra för ett mycket gott samarbete och ett smidigt uppsatsskrivande.

Innehållsförteckning

Abstract	2
Förord	3
Inledning	6
Problemformulering	6
Syfte och frågeställningar.....	8
Begreppsförklaring	8
<i>Medling</i>	8
<i>Reparativ rättvisa</i>	9
<i>Bestraffande rättvisa</i>	9
Bakgrund	9
<i>Medlingens framväxt i världen</i>	9
<i>Medlingens framväxt i Sverige</i>	10
Tidigare forskning	12
Medling som fenomen.....	12
Medlingens effekter	12
Medlingens organisering – en utvärdering	14
Teori	16
Socialkonstruktionismens ursprung	16
Vad innebär socialkonstruktionism?	16
Konstruktioner av vardagslivet	17
Diskurser	17
Konstruktionism i denna studie med hjälp av Christie.....	18
Val av metod.....	19
Urval	20
<i>Om ”Öga mot öga”</i>	20
Tillvägagångssätt och avgränsningar	21
<i>Transkribering</i>	21
<i>Analys av empirin</i>	21
<i>Etiska överväganden</i>	22
<i>Arbetsfördelning</i>	22
Resultat och analys	23
Konstruktionen av brottsoffer	23
<i>Det kunde varit jag</i>	23

<i>Det idealiska offret</i>	23
<i>Att urskilja ett offer</i>	25
Indirekt ”dekonstruktion” av den idealiska gärningsmannen	27
<i>En av oss</i>	27
<i>Den ångerfyllda gärningspersonen</i>	28
<i>Sympati för gärningspersonen</i>	29
Framställningen av medling	30
<i>Den positiva medlingen</i>	30
<i>Kritik av rättsväsendet</i>	31
<i>”Happy ending”?</i>	33
<i>Att medla eller att inte medla</i>	33
Slutdiskussion	36
Referenslista	38
Bilaga 1	40

Inledning

Problemformulering

Medling är en form av alternativ konfliktlösning mellan gärningsperson och brottsoffer som går ut på att parterna möts frivilligt tillsammans med en opartisk medlare för att samtala om det begångna brottet (prop. 2001/02:126). Medling kan användas som ett medvetet arbetssätt vid brottsliga gärningar, det vill säga att medling kommer som en naturlig del i den process som följer efter ett brott (Nehlin, Lindström & Svanberg, 1998). Medlingen kan ske i alla stadier av rättsprocessen och är inte att betrakta som en påföljd. Den har till syfte att gärningspersonen ska få insikt om vilka konsekvenser brottet fört med sig och att brottsoffret ska få möjlighet att bearbeta sina upplevelser av det. I vissa fall leder mötet till någon form av avtal mellan parterna (prop. 2001/02:126) Det kan till exempel röra sig om ekonomisk ersättning eller om det rör sig om snatteri att gärningspersonen får arbeta ett par timmar i den aktuella butiken (BRÅ, 2007). Medling vid brott är en i Sverige relativt ny verksamhet som fortfarande är under utveckling (BRÅ, 2005:14). Den 1 januari 2008 infördes en ny paragraf i socialtjänstlagen (2001:453) där man fastslog att det ska vara obligatoriskt för kommunerna att erbjuda gärningspersoner under 21 år möjlighet till medling med brottsoffret (SFS 2006:901). Lagändringen som nyligen trädde i kraft har medfört att medling uppmärksammas allt mer i media.

I den rättegångsprocess som följer då ett brott begåtts har både gärningsperson och brottsoffer representanter som för deras talan vilket gör att rättegångens egentliga huvudpersoner kommer i skymundan. Att som gärningsperson och brottsoffer göra sin röst hörd i detta sammanhang är således svårt. I medlingsprocessen ligger däremot fokus på brottsoffer och gärningsperson och de båda inblandade parterna ges möjlighet att uttrycka sin personliga åsikt om händelsen (BRÅ, 2005:14). Medling vilar på tankar om avprofessionalisering, icke-byråkratiska former, informella möten samt att medlarna ska vara lekmän. Men Lise-Lotte Rytterbro (2002) menar att när man tittar närmare på medling så rör sig fenomenet mot mer organisation och komplexa roller och till viss del också mot enhetlighet och formalism. Inte heller när det gäller medlingsmötet stämmer det särskilt väl överens med tankarna om ett informellt och avdramatiserat möte där samtalet regleras av sig självt. Det har nu vuxit fram flera regler och normer som avgränsar detta möte. Till exempel får lagöverträdaren inte bära kläder som kan signalera nonchalans eller provocera. Brottsoffret instrueras om att berätta om brottets skadeverkningar och parterna får inte avbryta varandra.

Rytterbro (2002) menar således att intentionerna med medling inte alltid är helt lätta att efterleva.

Mark S. Umbreit (1994), en erkänd medlare, författare och forskare inom medling och reparativ rättvisa, förespråkar medling. Han skriver att trots att medling mellan brottsoffer och gärningsperson och dess visioner kring reparativ rättvisa breder ut sig och får allt större acceptans i USA och Europa så har det en marginell ställning jämfört med hur västvärlden hanterar rättvise- och straffrättsfrågor. Idag är det fortfarande principerna kring bestraffande rättvisa med fokus på statens intressen och gärningspersonen som driver straffrättsystemet. Det ligger en stor utmaning i att flytta fokus från bestraffande rättvisa till reparativ rättvisa. En av de punkter Umbreit (1994) ser som viktiga för att åstadkomma detta är att samarbeta med media. Från barnsben socialiseras vi till att tänka att brottsmål tillhör statens egendom och att ett brott främst är något som avgörs mellan gärningsperson och staten. Under hela livet blir vi matade med medias bilder av gärningspersoner, brottsoffer och poliser. Även tecknade filmer innehåller ofta scener av kriminella slag där det goda vinner över det onda. På TV kan man se polisserier, även verkliga sådana. Dessa massmediala bilder förstärker våra stereotypa bilder av gärningspersoner och brottsoffer, menar Umbreit (1994). Även Rytterbro (2002) menar att media ofta bidrar till att vi behåller våra stereotypa bilder av saker och ting. Medlingsmötet är ett sådant tillfälle då man tänker sig att parterna ska kunna revidera dessa stereotypa bilder. När det gäller gärningspersonen handlar det egentligen inte om en revidering av en stereotyp utan snarare om att gärningspersonen ska komma till insikt om att brottet inte är något som gått obemärkt förbi utan att det är något som har drabbat någon. Revidering av stereotyper är istället tydligast när det kommer till brottsoffrets syn på gärningspersonen. Medlingsmötet är tänkt att leda till att brottsoffrets oro och rädsla minskar och att denna ser att gärningspersonen inte är ”farlig” utan istället kanske en helt ”vanlig” person. Ibland kan det till och med bli så att brottsoffret tycker synd om gärningspersonen. Därför menar Rytterbro (2002) att den äldre synen på gärningspersonen som ”offer” lever kvar och kommer till uttryck i medling. Det ligger även ett annat syfte bakom medling där tanken är att brottsoffret ska förändra sin generella syn på gärningspersoner då han eller hon får möta en ”verklig brottsling”. Detta möte kan eventuellt leda till att brottsoffret får en förståelse för orsakerna bakom brott och kanske därmed får en humanare uppfattning där straff inte krävs.

Umbreit (1994) påpekar vidare att om media, som har mycket makt i dagens samhälle, används på rätt sätt skulle det kunna leda till att fler får kännedom om medling och att medling på så sätt tas emot av folket. Hans tanke är inte att medling skulle sändas som någon

slags underhållande liveshow, vilket han menar skulle kunna vara skadligt för de involverade. Istället anser han att ett samarbete med TV-dokumentärer eller nyhetsprogram där de inblandade respekteras, där det finns så få underliggande intressen som möjligt och där programmets fullständiga budskap förmedlas till TV-publiken skulle kunna fungera som ett effektivt utbildningsinstrument. Vad som är ”rätt” budskap när man beskriver medling, brottsoffer och gärningspersoner är dock inte av naturen givet utan något som bygger på en idé om det rätta.

I svensk media har medling blivit uppmärksammat genom Sveriges Televisions (SVT) dokumentärserie ”Öga mot öga”. Dokumentärserien uppkom i samband med att den nya lagen infördes i januari 2008 med syftet att på ett dokumentärt sätt berätta om medling och hur det går till i praktiken¹. Mot bakgrund av televisionens genomslagskraft är det väsentligt att studera vilka bilder av samhällliga fenomen som förmedlas i media. Som ovan diskuteras är brott och straff särskilt väl representerat i TV. Vidare har medierepresentanter i allmänhet förhållandevis stor makt att presentera verkligheten på specifika sätt (May, 2001). Det är vanligt att se TV-tittande och den sociala verkligheten som något som ska hållas isär. Men vi kan också välja att se det som att televisionen redogör visuellt för vardagen samtidigt som det som visas är en del av den. TV-dokumentärer kan på detta sätt sägas vara visuella representationer av samhället och är därför viktiga resurser som är fullt möjliga att studera i sig (Eriksson, 1998).

Syfte och frågeställningar

Syftet är att undersöka vilket budskap SVT:s dokumentärserie ”Öga mot öga” förmedlar kring medling mellan gärningsperson och brottsoffer. Hur konstrueras gärningspersoner och brottsoffer? Hur framställs medlingens praktik?

Begreppsförklaring

Medling

Det finns ingen enhetlig definition av begreppet medling. Även om innehållet i praktiken har mycket gemensamt så formulerar medlingsverksamheter runt om i världen sina mål och syften på olika sätt. Gemensamt för de flesta medlingsverksamheter är dock i korta drag att brottsoffer och gärningsperson var för sig träffar en opartisk medlare i ett förmöte. Sedan sammanförs de båda parterna i ett medlingsmöte för att på lika villkor samtala om det som inträffat. Båda parter ges möjlighet att beskriva sin syn på händelsen samt dess konsekvenser.

¹ Mette Friberg, programansvarig ”Öga mot öga”. Personlig kommunikation 090505

Ofta ber gärningspersonen om ursäkt och ibland händer det att man upprättar någon form av avtal (BRÅ, 2000:8).

Reparativ rättvisa

Medling vilar på den rättsfilosofi som kallas reparativ rättvisa (*restorative justice*). Reparativ rättvisa kan definieras som den process där de parter som är berörda av ett brott möts för att tillsammans hitta en lösning för hur man ska hantera brottets följder och dess verkningar i framtiden. Gärningspersonens brott betraktas som ett brott mot en annan individ, det vill säga brottsoffret, och konflikten finns således mellan dessa båda parter. Gärningspersonen har ett ansvar gentemot brottsoffret och genom att uppnå förståelse för konsekvenserna av handlingen anses han ta detta ansvar. Fokus ligger på att lösa problemet och den sociala skadan som brottet inneburit anses kunna repareras. Dialog och förhandling används som ett sätt att söka försoning mellan parterna. Både gärningspersonens och brottsoffrets intressen tas i beaktande och ånger och förlåtelse uppmuntras. Båda parterna är direkt involverade i konflikten och brottets stigma anses kunna tas bort genom en reparativ handling (SOU 2000:105).

Besträffande rättvisa

Kortfattat skulle man kunna beskriva besträffande rättvisa (*retributive justice*) som motsatsen till reparativ rättvisa. Besträffande rättvisa kännetecknas av statens maktutövning och fokuserar på den brottsliga gärningen. Den eftersträvar vedergällning, orsakar gärningspersonen obehag och ignorerar brottsoffret. Den besträffande rättvisan betraktar den brottsliga handlingen som ett angrepp mot staten vilket gör att konflikten anses ligga mellan just stat och gärningsperson. Att påvisa gärningspersonens skuld är av stor vikt inom denna filosofi och den sociala skada han eller hon gett upphov till ersätts av en annan genom att gärningspersonen bestraffas med exempelvis fängelse. Genom att ta sitt straff anses gärningspersonen ha tagit sitt ansvar. Både gärningsperson och brottsoffer representeras av ombud i den rättsliga processen. Ånger och förlåtelse är ingenting som uppmuntras och brottets stigmatisering går ej att ta bort (SOU 2000:105).

Bakgrund

Medlingens framväxt i världen

År 1971 startades ett av världens första medlingsprogram i modern tid av juristen James Hughes och juridikprofessorn John Palmer i Ohio, USA. Programmet, som kallades "the night prosecutor's program" gick ut på att unga gärningspersoner fick möta och gottgöra sina

brottsoffer. Syftet med programmet var att undvika de förseningar, utgifter och obehag som var förenat med den traditionella rättegångsprocessen. Sedan dess har allt fler medlingsprojekt startat och numera finns medling i många delar av världen, bland annat i Nordamerika, Australien, Nya Zeeland, Sydafrika, Europa och Norden (Nehlin, Lindström & Svanberg, 1998). I framförallt USA, Nya Zeeland och Australien är verksamheten väl utvecklad (BRÅ, 2005:14). Medling kan utformas på en rad olika sätt både vad det gäller organisering och finansiering. I vissa länder kan medling ske istället för åtal, rättegång och påföljd medan det i andra länder existerar parallellt med rättegångsprocessen eller som ett komplement till denna. I vissa fall ses medlingen mer som en åtgärd riktad mot gärningspersonen medan det i andra fall fungerar mer som ett stöd för brottsoffret (Nehlin, Lindström & Svanberg, 1998). I USA är de flesta medlare lekmän och många medlingsprogram bedrivs av ideella organisationer. En del drivs av privata organisationer och andra av en motsvarighet till den svenska frivården medan vissa har en kyrklig anknytning. Någon enhetlig utformning av medlingen finns således inte i USA utan den skiljer sig åt beroende på vilket delstat den bedrivs i. Även i de europeiska länderna är medling redan etablerad som verksamhet och den växer sig allt större. Inom EU finns en samarbetsgrupp för Victim-Offender Mediation (VOM) vid ungdomsbrott som arbetar gemensamt med utvecklingen av medlingsverksamheter i medlemsländerna. Samarbetsgruppen syftar till ett utbyte av erfarenheter länderna emellan. I Europa är de flesta medlare så kallade professionella medlare med någon form av akademisk utbildning, exempelvis socionom, psykolog eller jurist. I likhet med USA finns de sällan något enhetligt system för medling i de europeiska länderna men de bedrivs vanligen i statlig eller kommunal regi (BRÅ 2005:14) .

Medlingens framväxt i Sverige

Den första medlingsverksamheten i Sverige var ett lokalt initiativ i Hudiksvall år 1987. År 1994 gavs Riksåklagaren i uppdrag av regeringen att kartlägga de erfarenheter som fanns av att bedriva medlingsverksamhet dittills. Uppdraget innebar även att en modell för hur medlingsverksamhet med unga lagöverträdare skulle kunna bedrivas arbetades fram. Slutsatsen i rapporten blev att medling skulle kunna fungera som ett alternativ för unga som begår brott och riksåklagaren redovisade en modell för hur detta skulle gå till samt ett antal förslag på lagändringar. Denna utredning ledde sedan fram till att medlingsverksamheten kom igång på allvar i Sverige 1998 genom en försöksverksamhet där 32 projekt i hela landet deltog. Verksamheten leddes av Brottsförebyggande rådet på regeringens uppdrag. När denna verksamhet sedan utvärderades ledde det fram till en statlig utredning som sedermera lade

grunden för den lag som infördes 2002, lagen (2002:445) om medling med anledning av brott (BRÅ, 2005:14; BRÅ, 2000:8). Då lagen är en ramlag är den inte detaljerad utan anger endast syftena och förutsättningarna för medling. Några grundläggande punkter som tas upp i lagen är att medlingen ska vara frivillig och ske i både gärningspersonens och brottsoffrets intresse. Brottet som gärningspersonen har begått ska vara polisanmält och erkänt av honom eller henne. Viktigt är också att medlaren har rätt kompetens och att han eller hon är opartisk (BRÅ, 2007). Brottsförebyggande rådet fick sedan år 2003 återigen i uppdrag att följa och stödja medlingen samt se till att den utvecklades och implementerades i landets kommuner (BRÅ, 2005:14; BRÅ, 2000:8).

Tidigare forskning

Medling är ett relativt nytt fenomen i Sverige även om det under en längre period funnits i andra länder, exempelvis USA. Vi har valt att beröra tre olika teman när det gäller tidigare forskning kring medling: medling som fenomen, medlingens effekter samt medlingens organisering.

Medling som fenomen

I Lise-Lotte Rytterbros (2002) avhandling studerar hon hur ett fenomen, medling, växer fram och avgränsas mot andra fenomen för att sedermera etableras. Grundantagandet är att dels måste fenomenet urskiljas från de idéer och tankegångar som redan är erkända, dels måste det var uppbyggt utifrån sedan tidigare etablerade tankeströmningar. Studien är gjord med hjälp av ett material bestående av beskrivningar av medling som hon hämtat från texter och muntligt tal. Som teoretisk ansats samt metod använder sig Rytterbro (2002) av konstruktionism och diskursanalys. Med utgångspunkt i konstruktionismen har hon analyserat de olika framställningar och utsagor som byggs upp kring medling i olika sammanhang. Slutsatserna i avhandlingen är många, bland annat menar hon att medling är något som ligger rätt i tiden då det sammanfogar två problem i dagens debatt, nämligen ungdomsbrottslighet och brottsoffer.

En annan sak som gör att medling passar bra in i tiden är att medling ofta ställs i kontrast mot den moderna staten med sin anonymitet och istället ger erkännande åt lokal- och civilsamhället. Denna närhet ses idag som lösningen på många problem. I studien urskiljer författaren en rad tankeströmningar, idéer och teorier och visar på att dessa möts i det som hon kallar ”närhet och helande”, vilket, enligt henne, utgör medlingens kärna. Vidare problematiserar hon den naturlighet och autenticitet som medling bygger på vilket, beroende på hur man ser det, kan underminera medlingsverksamheternas existens. Om människor kan medla på egen hand behövs ju inte någon speciell verksamhet. Därför menar Rytterbro (2002) att två saker sker parallellt, dels beskrivs medling utifrån det vardagliga och naturliga och får på så sätt legitimitet, dels formaliserar man den vardagliga medlingen. Detta sker genom att man exempelvis inte reder ut konflikter där de inträffar och när de äger rum utan flyttar den vardagliga formen till en annan tid och plats.

Medlingens effekter

När det gäller forskning kring medlingens effekter är det viktigt att ha i åtanke att det fortfarande finns relativt lite forskning kring ämnet och att den vetenskapliga kvaliteten sägs

vara låg. Antalet personer i undersökningarna är i regel få och i många fall saknas kontrollgrupper vilket påverkar möjligheten att generalisera forskningsresultaten (Nehlin, Lindström och Svanberg, 1998). Brottsförebyggande rådet (2008) skriver att det pågår en hel del forskning kring medling internationellt men eftersom medling är en relativt ny företeelse så finns det ingen forskning kring långtidseffekterna av medling. Dessutom saknas det forskning kring när och hur medling verkar. Av den forskning som finns kan man dock dra slutsatsen att medling verkar ha en brottsförebyggande effekt när det gäller vissa brott, vissa gärningspersoner och under vissa omständigheter. Därför menar Brottsförebyggande rådet (2008) att det behövs mer kunskap kring när medling är effektivt så att denna metod kan användas där den kan göra mest nytta.

Mark S. Umbreit (1994) som är en framstående person i USA när det gäller medling har studerat medling i fyra städer i USA. Han har använt sig av en kvasiexperimentell metod där han har två jämförelsegrupper. Experimentgruppen bestod av både brottsoffer och gärningspersoner som genomgått medling. Den första jämförelsegruppen bestod av brottsoffer och gärningspersoner vilka hade blivit erbjudna medling men tackat nej och den andra jämförelsegruppen innehöll brottsoffer och gärningspersoner som aldrig fått erbjudandet om medling. I studien använde han sig av både kvalitativa och kvantitativa undersökningstekniker. De slutsatser som Umbreit (1994) dragit i sin studie går inte att generalisera till andra medlingsverksamheter än de som ingår i studien och han menar även att det behövs en annan slags studie för att kartlägga långtidseffekterna av medling. I studien redovisas en rad resultat, bland annat framgår det att 79 % av brottsoffren och 87 % av gärningspersonerna var nöjda med medlingen. När det gällde effekterna av medlingen var de mer framträdande när det gällde brottsoffren. Exempelvis var 25 % av dessa rädda för att bli utsatta av samma gärningsperson igen innan de hade deltagit i medling medan det efter medlingsmötet enbart var 10 % som kände denna rädsla. Både gärningspersoner och brottsoffer upplevde medlingen som en human reaktion på brott. Majoriteten av gärningspersonerna och brottsoffren upplevde att det var frivilligt att delta i medling. När det gäller återfallsfrekvensen hos de som deltagit i medling så visade undersökningen att de gärningspersoner som deltog i medling begick färre och mindre allvarliga brott i jämförelse med de som inte hade deltagit i medling, sett utifrån en ettårsperiod. Detta var dock inte signifikant säkerställt, något som Umbreit (1994) inte fann överraskande. Han menar att det är naivt att tro att en så pass begränsad intervention som medling skulle ha någon dramatisk effekt när det gäller återfall i brott. Många andra faktorer som är relaterade till exempelvis familj, utbildning, möjligheter till behandling och utveckling är också bidragande faktorer.

Det viktigaste är att de som deltar i medling inte påvisar en högre återfallsfrekvens än de som deltagit i andra program eller andra rättsliga interventioner. Vidare visar studien på en rad andra fördelar med medling för båda parter och därför menar Umbreit (1994) att medling, trots att det förekommer återfall i brott, bör ses som en effektiv intervention.

Staffan Sehlin (2009) kom i april 2009 ut med en licentiatavhandling som handlar om huruvida medling förebygger återfall i brott bland unga gärningspersoner. Avhandlingen bygger på både kvalitativa och kvantitativa studier. Materialet består bland annat av intervjuer, lagföringsstatistik från Brottsförebyggande rådet och medlingsprotokoll. I studien fanns en experimentgrupp med ungdomar som deltagit i medling samt en kontrollgrupp bestående av unga gärningspersoner som inte deltagit i medling. I studien ingick cirka 1 200 ungdomar. Huvudresultatet i studien är att risken för att återfalla i brott är hälften så stor om gärningspersonen deltagit i medling jämfört med de som väljer att inte delta. Studien visar även att det finns en antydning att flickor löper mindre risk än pojkar att återfalla i brott. Sehlin (2009) menar att medling fungerar bäst vid brott där det finns ett tydligt offer som kränkts av gärningen. Brott mot liv och hälsa och brott mot frihet och frid lämpar sig därmed särskilt bra för medling. Författaren pekar på varför medling är effektivt vid just ungdomsbrott, inte bara i relation till brottsoffret utan även i relation till gärningspersonens familj. Sehlin (2009) hävdar att föräldrarna till en gärningsperson ofta förlorar förtroendet för sitt barn. Medling kan då vara effektivt i det avseendet att det hjälper till att återerövra tilliten då den unge visar att han eller hon tar ansvar.

Medlingens organisering – en utvärdering

Brottsförebyggande rådet (2000:8) redovisar i en rapport en utvärdering med resultat från en försöksverksamhet utförd i Sverige under ett år där 32 olika medlingsprojekt ingått, alla med olika förutsättningar vad det gäller medel, tid och förkunskaper. På grund av dessa omständigheter har antalet utförda medlingar varit ojämnt fördelade över de olika projekten. Utvärderingen visar att de flesta projekt fanns inom kommunens socialtjänst, antingen som en fristående verksamhet eller parallellt med ordinarie verksamhet. I de fall medlingen skedde parallellt med ordinarie verksamhet fick medlingen ofta stå åt sidan för mer akuta ärenden vilket indikerar att medling som fristående verksamhet är mer fördelaktigt. Undersökningen visar även att ett väl fungerande samarbete mellan myndigheter och organisationer, exempelvis socialtjänst, polis och åklagare, var avgörande för om medlingsprojekten hade fungerat väl eller ej. Utvärderingen tyder på att det fanns två inriktningar på medlingen i projekten. En inriktning där medlingsmötena är korta och informativa och främst fokuserar på

brottets materiella konsekvenser och en som är mer inriktad på konfliktlösning och vad som sker i mötet mellan parterna. Dock låg de flesta av försöksprojekten någonstans mitt emellan de båda. Slutligen visar utvärderingen att en mer tydlig lagstiftning skulle vara nödvändig för att polis och åklagarmyndigheter skulle komma att prioritera medling. Även utbildning, kunskapsutveckling samt ett erfarenhetsutbyte mellan de olika projekten ansågs vara av stor vikt för medlingens framtid.

I vår uppsats kommer vi inte att studera medlingens effekter, inte heller kommer vi att titta på hur medlingsverksamheterna är organiserade. Vi skulle snarare vilja säga att vår studie ligger i linje med Rytterbros (2002) forskning då även vi tittar på framställningen av medling. Det som är annorlunda i vår forskning är att vi tittar på hur medling framställs i en TV-dokumentär samt att vi även kommer att gå in på konstruktionen av brottsoffer och gärningsperson medan Rytterbro (2002) har studerat texter samt muntligt tal och mest koncentrerat sig på själva fenomenet medling.

Teori

Socialkonstruktionismens ursprung

Socialkonstruktionismen har sitt ursprung i vetenskapsfilosofin och vetenskapssociologin. Det finns en stor spridning på de idéhistoriska inspirationskällor som socialkonstruktionismen vilar på vilket också bidrar till olikheter inom den samma. Kuhn anses vara en av de viktigaste inspiratörerna till perspektivet med sin syn på vetenskapen. Även Wittgensteins bidrag med analytiska och filosofiska tankar har haft inverkat på socialkonstruktionismens uppkomst liksom Garfinkels empiriska studier (Wenneberg, 2001).

Vad innebär socialkonstruktionism?

Socialkonstruktionism är en kritisk kraft i den betydelsen att det är ett perspektiv som inte tar det direkta och omedelbara för givet utan uppmanar oss att utforska och ifrågasätta det som uppfattas som naturligt och självklart (Wenneberg, 2001). Enligt detta perspektiv är all kunskap socialt konstruerad vilket även innebär att den kan dekonstrueras (Sahlin, 2002).

Inom större delen av samhällsvetenskapen tänker man sig att samhället är något som består av flera institutioner, exempelvis penningväsendet, där vi har kommit överens om att en papperslapp representerar något som vi kan få olika varor för och som upprätthålls av en central organisation. Inom socialkonstruktionismen tänker man sig att institutionerna är socialt konstruerade och flera sociala handlingar gör att institutionerna byggs upp. Således är vår sociala verklighet bestående av socialt konstruerade institutioner. Vidare menar man att vår kunskap och vetande är något som är konstruerat bland annat via språket. Bakom språket finns det sociala och mänskliga intressen och dess naturlighet är därför bara en illusion. För att det lilla barnet ska bli en tänkande varelse krävs det att han eller hon lär sig ett språk som strukturerar verkligheten. Att vi kan se en soffa beror på att vi redan förstår detta begrepp då det är något vi människor tillsammans har skapat. Språket är alltså socialt konstruerat och följaktligen blir även vår kunskap om verkligheten socialt konstruerad. Man utgår även från att den tidsanda som för tillfället råder i ett samhälle påverkar vår kunskap (Wenneberg, 2001).

Enligt ett socialkonstruktionistiskt sätt att se på problem kan ingenting vara ett problem såvida ingen upplever eller beskriver det som ett sådant. Om problemet uppfattas som existerande i verkligheten och anses vara möjligt att åtgärda är det att ses som ett socialt problem som kräver insatser från samhället. Samtidigt kan något som inte anses existera definieras som ett problem då det föreligger en tillräckligt stark uppfattning i samhället att

problemet existerar. Till exempel kan rädslan för att utsättas för brott spridas bland befolkningen trots att riskerna för detta är relativt små. En konstruktion av ett problem kan skapa just det problem den beskriver samt de följder som väntas. Man skulle således kunna säga att det blir en självuppfyllande profetia. Inom socialkonstruktionismen menar man att ett problem i sig inte är socialt. Men om man beskriver det på ett visst sätt och framhåller vissa lösningar och orsaker till problemet i fråga så får det en social typifiering (Sahlin, 2002).

Konstruktioner av vardagslivet

Berger och Luckmann (2007/1979) har en syn på kunskapssociologin som inriktar sig på att det som uppfattas som kunskap i ett samhälle bör studeras. Detta innebär att deras form av kunskapssociologi även ägnar sig åt vardagskunskap. Grunden i deras teori utgörs av följande påståenden: att samhället är en mänsklig produkt och utgör en objektiv verklighet samt att människan är en social produkt. De tre centrala begreppen de använder för att koppla samman dessa teser är *externalisering*, *objektivering* och *internalisering*. De menar att människan har en benägenhet att utforma vanor vilka så småningom blir externaliserade, vilket innebär att de sprider sig till andra människor som inte själva varit med och utformat dem. På så sätt uppstår institutioner som samhället består av, alltså är samhället en mänsklig produkt. När ett barn föds in i samhället finns redan dessa institutioner och barnet kan inte med viljans hjälp få dem att försvinna. Det är således bara att acceptera dem och ta dem för givna. En objektivering har ägt rum. Den sociala verkligheten existerar oberoende av människorna, det vill säga att samhället är en objektiv verklighet. Under sin uppväxt internaliserar barnet de normer och institutioner som finns i den sociala verkligheten och blir då en social varelse, följaktligen är människan en social produkt. Berger och Luckmann (2007/1979) skriver även om roller och menar att när människor samspekar börjar de forma typifieringar. Detta innebär att den person de samspekar med tillskrivs vissa motiv för sina handlingar. Typifieringarna leder till att parterna börjar spela roller i förhållande till varandra. Dessa roller bildar olika sociala fack som parterna verkar inom.

Diskurser

Ett vanligt begrepp inom socialkonstruktionismen är diskurs. En förklaring som ofta förekommer när det gäller diskurser är att det handlar om styrd samtalsordning med institutionaliserade framställningsprocesser. Samtalets innehåll och form styrs av kulturella och historiska regler. När man studerar diskurser så innebär det att man funderar kring det som sägs, på vilket sätt det sägs samt på vilket annat sätt det skulle kunna sägas. Diskurser är således en slags talordningar som sätter gränser för vad som i vårt samhälle är socialt och

kulturellt accepterat. Därmed visar också diskursens gränser på vad som inte är acceptabelt att säga i olika sammanhang. Diskurser inriktar sig även på vem som får tala och därmed vem som i sammanhanget är mest seriös. Hur man talar är sammanhangsberoende och upplägg, tonläge och så vidare styrs av diskursens ordning (Börjesson, 2003). Ett sätt att tolka detta är att en diskurs är en infallsvinkel eller ett sätt att resonera som tillämpas inom ett visst område.

Konstruktionism i denna studie med hjälp av Christie

I den här studien står vi på en konstruktionistisk grund när vi vill titta på gärningspersoner och brottsoffer i media. Till vår hjälp har vi även Christie (2001) och hans resonemang kring det idealiska brottsoffret och dess motsats, den idealiska gärningsmannen. Christie (2001) menar att det idealiska offret och den idealiska gärningsmannen är konstruerat av oss människor.

Den norske kriminologen Nils Christie (2001) hävdar att ett idealiskt offer är en person som när hon drabbas av ett brott lättast får legitim status som offer. Det typiska exemplet på ett idealiskt offer är den gamla kvinnan som mitt på dagen, på väg hem från att ha hjälpt sin sjuka syster blir överfallen och rånad. Ett antal kriterier som i dagens samhälle anses utgöra det idealiska offret och som stämmer in på ovanstående exempel är att offret är svagt och upptaget med ett respektabelt projekt på en plats som hon inte kan klandras för att vara på. Det idealiska offret ska ha en förmåga att uppmärksamma det brott som begåtts utan att för den sakens skull få sin oskuld och oförmåga att skydda sig ifrågasatt. För att vara ett idealiskt offer menar Christie (2001) att hennes gärningsman är just en man, en storväxt, ond och främmande sådan. Den idealiska gärningsmannen har ingen personlig relation till offret. För att ytterligare konkretisera det idealiska offret respektive den idealiska gärningsmannen menar Christie (2001) att de båda parterna är beroende av varandra. Ju mer idealiskt ett offer är desto mer idealisk blir gärningsmannen. De båda står således i motsatsförhållande till varandra, den idealiska gärningsmannen är svart i jämförelse med det vita, oskuldsfulla, offret. Christie (2001) menar vidare att denna bild av den idealiska gärningsmannen är den allmänt rådande i dagens samhälle.

Metod

Val av metod

På senare tid har det skett en breddning vad det gäller vilka material som är accepterade att använda vid samhällsvetenskaplig forskning. Tidigare använde man främst intervjuer, enkäter, lagar och så vidare. Idag godtas även så kallad fiktion, exempelvis TV-program, reklam och skvallerartiklar då allt detta numera anses vara en del av verkligheten. Idag anses inte längre en viss kategori av material vara bättre än någon annan, ingen hierarki kan längre ställas upp bland materialtyperna (Börjesson, 2003).

När det gäller metod och hur vi närmade oss materialet var vi inspirerade av en form av kvalitativ dokumentforskning. Då vårt syfte var att undersöka vilket budskap SVT:s dokumentärserie ”Öga mot öga” förmedlar kring medling och hur gärningspersoner och brottsoffer konstrueras valde vi att göra detta med en diskursiv ansats. Vi gjorde alltså en analys av diskurser, det vill säga att vi tittade på hur man i dokumentärserien pratar om gärningspersoner, brottsoffer och medling.

Kvalitativ forskning innebär ett speciellt sätt att analysera empiri och framställa resultat. Man strävar efter tolkning, förståelse och innebörd vilket innebär att man generaliserar ett resultat i förhållande till en teori eller ett perspektiv (Levin, 2008). Dokumentforskning ser själva dokumentet (exempelvis rapporter, protokoll, förordningar, officiell statistik och massmedia) som ett studieobjekt i sig. Men det är viktigt att tänka på att dokumentet, i vårt fall dokumentärserien, är formulerat i en viss kontext och att man därför bör komplettera detta material med andra källor så som litteratur. Då dokumentet är en konstruktion, och inte en avspegling, av den sociala verkligheten är det viktigt att titta på vad dokumentet innehåller men även i viss mån vad det utelämnar. Inom dokumentforskning uppfattar man dokumenten som medier för social maktutövning. Journalister ses exempelvis som en grupp med stor social makt då de konstruerar den verklighet de skriver om samtidigt som de övertygar sina läsare om att deras framställning är den sanna (May, 2001). En tolkning av detta är att media väljer hur de vinklar sin story vilket innebär att de exempelvis har lika stora möjligheter att befästa stereotyper som de har möjlighet att inte göra det, vilket är en av de saker vi har tittat på i vår analys.

Vårt material är vad Silverman (2006) kallar ”*naturally occurring data*”, det vill säga att det inte är producerat för forskningsändamål och att det finns där oberoende av forskaren. Därför hade vi inte själva någon möjlighet att påverka materialet åt det ena eller det andra hållet.

Urval

Dokumentärserien ”Öga mot öga” består av åtta avsnitt på 30 minuter vardera. Vi tittade inledningsvis på de olika avsnitten på SVT:s hemsida. Då det sista avsnittet berör en annan form av medling, fredsmäkling, valde vi att inte använda oss av detta då det ej är relevant utifrån vårt syfte. Vi använde oss således av sju avsnitt vilket motsvarar ett material på 3 timmar och 30 minuter. Vidare reflekterade vi över huruvida ett avsnitt som handlade om medling mellan en skolas rektor och en pappa till en av eleverna var användbart. Efter en del övervägningar valde vi att även transkribera och använda oss av detta avsnitt då det fortfarande är frågan om en konfliktlösning av den typ som vi var intresserade av.

Om ”Öga mot öga”

För att ta reda på bakgrunden och syftet med dokumentärserien kontaktade vi programansvarig för ”Öga mot öga”, Mette Friberg, för en telefonintervju. En av anledningarna till att kontakten togs var för att det i dokumentärforskning, enligt May (2001), är viktigt att ta hänsyn till den sociala kontexten och hur det producerades. Syftet med dokumentärserien var inte att lägga in några värderingar kring vad som är bra respektive dåligt i medlingsprocessen. Viktigt var att visa en förståelse för båda sidor varpå dokumentärserien inte bara tog med ”lyckliga slut” utan även visade de fall där det av en eller annan anledning inte blev någon medling².

”Öga mot öga” utspelar sig i Stockholm, Göteborg och Malmö. I dokumentärserien får vi möta medlarna Angélique, Anders, Bernard, Malin, Malin O, Anna, Therese och Minna. För att underlätta för läsaren följer här en kort presentation av dokumentärseriens avsnitt.

- *Avsnitt 1:* Sara och Erika medlar efter att Erika slagit ner Sara på en krog. Till historien hör också att tjejerna känner till varandra sedan tidigare, Erika har under en längre tid känt sig mobbad av Sara. Avsnittet berör också en indirekt medling där Isac skriver ett brev till Anna som han överföll och rånade.
- *Avsnitt 2:* Marcus önskar medla med Johan som han utsatte för ett rånförsök. Då Johan inte vågar blir det ingen medling.
- *Avsnitt 3:* Patrik som tillsammans med några kompisar rånat Daniel A möts i ett medlingsmöte.
- *Avsnitt 4:* En akut medling sker på skolavslutningen mellan skolans rektor Kerstin och en pappa, Reza. Han misstänkts för att tidigare ha slagit en elev som, enligt honom,

² Mette Friberg, programansvarig ”Öga mot öga”. Personlig kommunikation 090505

under lång tid har mobbat hans son. Nu vill han närvara vid skolavslutningen men Kerstin vill av säkerhetsskäl inte ha honom där.

- *Avsnitt 5 och 6:* Hassan och Forat som har rånat en bank vill helst medla med de personer de direkt hotade. Det blir ingen medling då brottsoffren inte vill. Avsnittet skildrar även hur Hassan ändrar inställning till medling då han grips av polis under Rosengårdskravallerna och sedan sitter häktad.
- *Avsnitt 7:* Daniel och Christoffer som har rånat en butik vill medla med butiksägaren Habib. Habib som blivit hotad med svärd och kniv vågar inte medla och därför blir det inget möte.

Tillvägagångssätt och avgränsningar

Transkribering

Transkriberingen av avsnitten gjorde vi tillsammans, dels för att få det transkriberade materialet mer enhetligt, dels av tidsmässiga skäl då vi fann att det gick snabbare att transkribera när en av oss skötte uppspelningen och pausningen av programmen medan den andre skrev. Ytterligare en fördel var att vi var två som lyssnade och tittade. Vi valde att främst transkribera allt som sades, det vill säga påannonseringar, dialoger och mellanprat. Det låg således inte i vårt intresse att ta med filmtekniska saker som kameravinklar, inspelningsteknik och så vidare i vår transkribering. Förutom talet beskrev vi även bakgrundsmusik, miljö, tonfall samt känslouttryck. Vidare låg vårt intresse i *vad* som sades, inte *hur ofta*, vi tittade således på ”pratet om” gärningspersoner, brottsoffer och medling i sin helhet istället för att titta på frekvenser. Med andra ord hade vi ett kvalitativt tillvägagångssätt. Då vi analyserade ett TV-material hade vi möjlighet att efter transkriberingen gå tillbaka till materialet och titta på det igen för att till exempel registrera ansiktsuttryck och dylikt om vi märkte att det skriftliga materialet varit otillräckligt. Vi vill även påpeka att vi inte hade några avsikter att undersöka TV-tittarens upplevelser av dokumentärserien.

Analys av empirin

När man analyserar ett tv-material finns det åtminstone två olika nivåer att välja mellan. Dels kan man analysera själva innehållet, det vill säga vad som sägs, hur det sägs, synbara och hörbara intryck och så vidare. Dels kan man analysera hur materialet rent tekniskt är ihopklippt. Det är fullt möjligt att kombinera de båda nivåerna men vi valde att lägga oss på den förstnämnda nivån då den känns mest relevant utifrån vårt syfte. Samtidigt är det till sist

programmakarna som väljer vad de vill lyfta fram genom att klippa ihop programmet på ett visst sätt. Implicit säger således vår analys även något om detta.

Vår analys började redan i uppsatsens inledningsskede då vi tittade på dokumentärserien första gången, på det sätt att vi redan då började reflektera kring vad som skulle kunna vara intressant att använda och så vidare. Men det egentliga analysarbetet inleddes med att det transkriberade materialet delades upp utifrån olika teman (se bilaga 1) som sedan diskuterades och vidareutvecklades. Vi följde därmed inte detta så strikt. Empirin kopplade vi sedan till relevant litteratur. Under hela analysarbetet tittade vi på vårt material utifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv. För att underlätta för läsaren redigerade vi citaten lätt genom att utesluta hummanden, i övrigt är de ordagranna. De understrykningar av ord som finns i citaten gjordes av oss för att framhäva betonade ord.

Etiska överväganden

Då det material vi använde oss av i uppsatsen var ett offentligt dokument som är öppet för allmänheten utgick vi från att de personer som medverkar i programmen deltagit frivilligt. Deltagarna respekterades på så sätt att de i flera stadier getts möjlighet att hoppa av. Det färdigklippta materialet godkändes av samtliga deltagare³. Därmed kunde vi inte se att det fanns några speciella etiska övervägningar för oss att göra. Vi är dock medvetna om att personerna hade gått med på att medverka i programmet men inte att vi skulle använda dokumentärserien till forskning. Vi anser emellertid att vi gjorde en respektfull analys där vi inte hade för avsikt att ”hänga ut” någon eller att peka på rätt och fel. I de fall personerna framträtt i dokumentärserien med sina riktiga förnamn valde även vi att göra det. Då det i dokumentärserien finns två killar med namnet Daniel valde vi att kalla dem Daniel A och Daniel B. När namnen var fingerade använde vi dessa namn i vår text.

Arbetsfördelning

Vi började vårt arbete med denna uppsats med att var för sig läsa in oss på den litteratur vi gemensamt hade valt ut om ämnet. Vi valde att titta på dokumentärserien en gång var för sig och sedan transkriberade vi programmen i sin helhet tillsammans. Större delen av texten i uppsatsen samt analysen har vi arbetat fram gemensamt med undantag från kapitlet med tidigare forskning där vi delade upp skrivarbetet för att sedan sammanställa det tillsammans.

³ Mette Friberg, programansvarig ”Öga mot öga”. Personlig kommunikation 090505

Resultat och analys

Konstruktionen av brottsoffer

Det kunde varit jag

I avsnittet som handlar om Daniel A som blev utsatt för ett personrån beskriver berättarrösten honom som ett typiskt offer:

Det typiska offret för överfall, rån och misshandel är en ung man, inte helt nykter, ofta på väg hem.

Vidare beskriver berättarrösten samtliga brottsoffer som ”vanliga” personer som lever långt borta från den kriminella världen. Enligt befintlig kriminalstatistik ser dock verkligheten annorlunda ut: det vanligaste brottsoffret är en ung man som är kriminell eller som befinner sig i omgivningar där droger och våld är vanligt (Ryding, 2000). Best (1999) menar att vi har en tendens att betrakta brott utifrån att gärningspersonerna begår brott mot oskyldiga offer, att det är ett slags slumpmässigt, meningslöst våld och att våldet i samhället ständigt ökar. Denna bild, menar han i likhet med Ryding (2000), är många gånger felaktig. Brott sker oftast inte oförutsett och drabbar i regel inte vem som helst. Enligt statistiken är vissa personer mer drabbade än andra, som tidigare nämnts, unga män i vissa miljöer. Risken att som ”hederlig medborgare” bli nedslagen av en okänd gärningsperson är med andra ord relativt liten. Best (1999) hävdar att medias fokus ofta ligger på brott som är absurda och oförklarliga men att detta våld inte hör till vanligheterna. SVT konstruerar i dokumentärserien en bild av att brott kan drabba vem som helst genom att lägga offerrollen så nära folket som möjligt. Detta gör de antagligen även utifrån ett dramaturgiskt syfte, det vill säga att de vill skapa något som når fram till TV-publiken och berör. Av samma anledning filmar SVT flera av de olika brottsplatserna i mörker samtidigt som de spelar dova och dystra toner vilket gör att man får en känsla av obehag, att det exempelvis måste ha varit otäckt att bli överfallen på en sådan plats. Loseke (2003) menar att denna konstruktion av att vem som helst är ett potentiellt offer är effektiv på så sätt att det framkallar rädsla, det vill säga en kraftfull känsla som gör att man tar det på allvar.

Det idealiska offret

Christie (2001) tar upp vissa karaktäristiska drag när det gäller det idealiska offret. Det typiska offret är kvinna, svagt och upptaget med ett respektabelt projekt på en plats som hon inte kan klandras för att vara på. Vidare är hon gammal eller väldigt ung, med andra ord faller

barn in under kategorin det idealiska offret. Gärningspersonen är motsatsen till brottsoffret, det vill säga en storväxt man med onda avsikter. Han är okänd och har ingen personlig relation till offret. Det idealiska offret och den idealiska gärningsmannen är beroende av varandra (Christie, 2001). Loseke (2003) skriver att brottsofferstatusen hänger samman med huruvida personen ifråga anses vara värdig sympati. En människa med hög moral anses exempelvis ha högre brottsofferstatus än en människa med låg moral. Att inte ha något ansvar överhuvudtaget för det man utsatts för höjer även det statusen som offer. Med andra ord är de folkliga föreställningar kring vem som är ett offer relativt snäva (Loseke, 2003).

Kvinnan som blev hotad med pistol under bankrånet konstrueras i dokumentärserien som just ett sådant offer. Hon presenteras och benämns utan undantag med sin ålder. Hon är ”den 85-åriga tanten/kvinnan” eller ”85-åriga Greta”. Vid de tillfällen Greta nämns pratar man således om henne som gammal och skör. Gretas dotter Gunilla säger i mellanpratet:

Hon hade fått sina pengar och var på väg ut, då hade dom skrikit: detta är ett rån, lägg er ner. Men min mor vill ju inte lägga sig ner ju för då kommer hon ju knappt upp igen ju. Så hon ville springa därifrån och det var väl då som han, vad jag förstår på henne, tog pistolen och riktade mot henne.

Gunilla menar vidare att det för Greta var en ”social grej” att gå till banken. Nu, efter rånet, är det förstört. Hon vågar inte längre gå till banken. Gunilla berättar att hennes mamma efter rånet var mycket förvirrad och inte kunde hitta hem. Gärningspersonen Hassan skulle, enligt Christies (2001) definition, kunna klassas som en idealisk gärningsperson i förhållande till Greta. Men även han tycks betrakta Greta som ett idealiskt offer värt att tycka synd om. Inför de andra personerna som befann sig på banken under rånet känner Hassan en likgiltighet men då det gäller Greta har han mycket känslor och ånger inför det han gjorde mot henne. Han säger i förmötet med medlaren Anna:

Det är väldigt tungt att ha en pistol riktad mot en så gammal tant och sen efteråt fick jag läsa i protokollet att hon hade fått hjärtklappningar och att hon inte hittade rätt hem efter att hon hade gått ut från banken.

Hassan och Forat som hotade Greta med pistol och bankkassörskan med kniv jämför med hur det skulle varit om det var deras egna *mammor* som drabbades av det de gjort. Båda två beskriver att de då skulle varit förkrossade. Även Isac gör en liknelse med hur han skulle reagerat om hans mamma blev utsatt för något som liknar det överfall och rån han utsatte

Anna för. Vi menar att även detta tyder på att det är kvinnor som passar bäst in i rollen som det idealiska offret.

I dokumentärserien förekommer även andra brottsoffer som tangerar att räknas som idealiska offer då de besitter ”offerhöjande faktorer”. Berättarrösten säger att Habib, som blev rånad i sin butik, i sitt hemland Afghanistan arbetade som livvakt åt presidenten. Vidare beskrivs han som en hårt arbetande man som numera ensam jobbar i sin butik från nio på morgonen till tio på kvällen. Dessutom pendlar han långt varje dag till och från jobbet. Man får även veta att han blivit rånad två gånger tidigare innan det aktuella rånet. I slutet av avsnittet får man veta att Habib nu har sålt sin butik. Människor med svåra bakgrundsförhållanden får lättare sympati från allmänheten, ju mer offret lider desto mer sympati får det (Loseke, 2003). Barn är ytterligare exempel på personer som höjer offerstatusen. Brottsoffret Jan-Inge, som utsattes för bankrånet, nämns ett flertal gånger i samband med att bilder från övervakningskamerorna visar hur han och hans lilla dotter försöker skydda sig mot gärningspersonerna. I likhet med det fokus som läggs på Gretas ålder fokuserar dokumentärserien på det faktum att Jan-Inge under rånet hade med sig sin tvååriga dotter.

Att urskilja ett offer

Ryding (2000) skriver att det inte alltid är möjligt att se gärningspersoner och brottsoffer som två motsatta kategorier. Ofta är de sammanlänkade på något sätt, till exempel genom att de har en relation på ett eller annat sätt. Vem som hamnar på vilken sida om lagen kan i mångt och mycket därför vara en tillfällighet och svårt att avgöra. Exempelvis kan en person varit inblandad i händelsen men trots detta inte betrakta sig själv som medskyldig. I fallet med Erika och Sara, där Erika slog ner Sara på en krog, har det sedan långt tillbaka funnits en konflikt där Erika upplever att Sara mobbat henne under gymnasietiden. Hon menar att misshandeln var ett resultat av detta i kombination med att hon druckit den aktuella kvällen. På grund av omständigheterna i det här fallet framgår att de inte är helt eniga om vem som är brottsoffer och vem som är gärningsperson. Både Erika och Sara gör anspråk på offerrollen och ingen av dem vill fullt ut erkänna sin skuld. Erika säger i mellanpratet innan medlingen:

Jag kan liksom erkänna att jag har gjort fel när jag har slagit, slagit till henne och jag är inte stolt över det eller någonting. Men jag hoppas hon kan, att hon kan erkänna att hon har gjort fel och säga förlåt och så.

Diskussionen kring vem som har skuld i vad pågår en stund mellan tjejerna under medlingsmötet. Någon direkt enighet i frågan uppnås inte. Följande citat är en löpande dialog mellan Sara och Erika.

Det är ömsesidigt mellan mig och Erika för jag tycker inte om Erika och Erika tycker inte om mig. Och sen att det har varit spänningar som hon nämnde tidigare under en längre tid, det har inte jag känt av så utan... – Sara

Nej, för det är ju jag som var offret under hela den tiden så därför kanske inte du har känt av det. – Erika

Jag har känt av att... – Sara

Du kanske tyckte det blev, att det blev jobbigt den kvällen för att det var då som det vände och blev tvärtom. Jag är inte stolt över att det blev så för jag vill inte göra samma misstag som du har gjort. – Erika

Jag känner inte av att vi har haft, liksom, att det har varit så. Utan jag känner av att vi har haft någon gång det här som du talar om då och det kan jag hålla med om. Men inte att du har blivit utsatt så, inte alls på det sättet som du tycker. I så fall, ja jag vet inte, då är jag hemskt ledsen över det och jag... men det är inte så jag känner. – Sara

I Hassans och Forats fall, de som rånade banken, verkar de och medlarna ha olika definitioner kring vem som ska definieras som ett offer. De har olika åsikter om vilka personer som är lämpliga att medla med. Medan medlarna ser alla som befann sig på banken som offer, menar Hassan och Forat att endast de personer de direkt hotade är att betrakta som offer. Forat verkar ha störst förståelse för den bankkassörska han hotade med kniv. Han menar att han märkte av hennes rädsla, både under rånnet och under rättegången och därför vill han helst medla med henne. Han säger dock att han skulle kunna tänka sig att medla med någon av de andra om de anser att det skulle hjälpa dem att må bättre. Hassan däremot ser endast meningsfullhet i att medla med Greta som han hotade med pistol. Han förstår inte hur de andra som befann sig på banken under rånnet kan ha påverkats av det som hände och säger i mellanpratet:

Jag tror inte dom sitter och tänker på det nu, att dom har blivit skrämda eller någonting. Dom fortsätter med sitt liv, det är vi som ska sitta inlåsta, det är inte dom...

Alltså, hänt är hänt och det hjälper inte att jag säger till dom förlåt, förlåt, förlåt. Eller att jag säger något till dom över huvudtaget.

Indirekt ”dekonstruktion” av den idealiska gärningsmannen

Den idealiska gärningsmannen (Christie, 2001) dekonstrueras (det vill säga bryts ner och görs ogiltig) genom att gärningspersonerna i dokumentärserien konstrueras som ”vanliga killar” eller ”en av oss”. Dekonstruktionen sker alltså indirekt. Christie (2001) hävdar att den idealiska gärningsmannen är motsatsen till det oskuldsfulla offret, det vill säga att han är stor, farlig och har onda avsikter. Enligt författaren är denna bild av gärningsmannen den allmänt rådande i dagens samhälle. Genomgående i vår uppsats har vi medvetet valt att benämna gärningspersonen som neutral då vi inte vill göra en egen konstruktion av denne. Christie (2001) menar dock att den typiske gärningspersonen är en man varpå det finns en poäng i att han benämner honom just som den idealiska gärningsmannen.

En av oss

I motsats till Christies (2001) idealiska gärningsman konstrueras många av gärningspersonerna i dokumentärserien som ”vanliga” killar och tjejer som är duktiga elever med goda framtidsutsikter. Vid ett flertal tillfällen visas bilder som signalerar att flera av gärningspersonerna lever vad som kan betraktas som ett Svenssonliv. Exempelvis visas bilder som av lugna villakvarter med lummiga trädgårdar och fina bilar på garageuppfarterna. Flera av gärningspersonerna har föräldrar som bryr sig och stöttar. Exempelvis talar Marcus föräldrar gott om sonen och uttrycker en förvåning över det han gjort. Marcus pappa Ragnar berättar om sin son:

Jag ska tydligen berätta om våran familjesituation. Då kommer jag berätta att Marcus har ju vunnit priser i skolan för bästa studier, bästa kamratskap och så vidare, och så vidare. Tränar jämt och ständigt. Liksom ingen ungdomsbrottsling som är ute och far.

Vi skulle således vilja säga att den idealiska gärningsmannen bryts ner genom att gärningspersonernas positiva sidor framhävs och att de framställs som ”vanliga” personer.

Sällan presenteras gärningspersonerna med uppgifter om tidigare brottslighet. Endast en av gärningspersonerna, Patrik, sägs vara tidigare straffad vid tre tillfällen. Dock beskrivs även han som en ”mönsterelev” med framtidsdrömmar om att jobba som brandman. Även Hassan och Forat får en annan typ av benämning än övriga gärningspersoner. Vid upprepade tillfällen benämns de som ”bankrånarna” medan de övriga gärningspersonerna i dokumentärserien

enbart nämns vid namn. Vi menar att SVT här avviker från sin dekonstruktion av gärningspersonerna genom att framhäva ovanstående.

I dokumentärserien framhålls vissa bakgrundsfaktorer som orsak till att gärningspersonerna utförde de brott de gjorde. Mycket fokus läggs exempelvis vid Hassans och Forats uppväxt i Rosengård, Malmö, att de är bästa vänner sedan barnsben och att de gör allt för varandra. Vidare lägger SVT vikt vid att Hassan är uppväxt i krigets Irak, att han kom ensam till Sverige utan sina föräldrar och att han i Sverige endast har sina äldre bröder. Flertalet gånger visas sekvenser där Forat och Hassan säger att de på grund av att de hamnade i bråk med ett gäng var tvungna att fort skaffa fram en stor summa pengar och att de då inte såg någon annan utväg än att göra ett bankrån. Två av gärningspersonerna framhåller att de har problem med alkohol och att de vid tiden för brottet varit påverkade. En tredje gärningsperson sägs ha haft problem vid tiden för brottet men vill inte prata om detta nu. Vi menar att SVT vill förmedla en känsla av förståelse för gärningspersonerna, att om man själv varit i deras sits så hade det inte varit omöjligt att man själv hade hamnat i den situationen och begått ett brott. På samma sätt som ”det kunde varit jag” berör när det gäller brottsoffer pockar konstruktionen av gärningspersonen som ”en av oss” på identifiering med gärningspersonen vilket leder till förståelse för denne.

Den ångerfyllda gärningspersonen

Flera av gärningspersonerna beskriver den ånger och besvikelse de känner efter brottet. Många av dem skäms för det de har gjort, något som man normalt kanske inte förknippar med den idealiska gärningsmannen. Patrik uttrycker i mellanpratet:

Det här var inte jag liksom för jag har förändrats sedan det andra hände för två år sedan liksom. Det känns, det känns bara jobbigt liksom. Jag är så besviken på mig själv att det här kunde hända. Jag trodde inte att det skulle kunna hända.

Även Christoffer, som rånade Habibs butik, berättar i mellanpratet om sin besvikelse över det han gjort. Hans sätt att uttrycka sig tyder på att han i efterhand är generad över det de gjorde:

Det var ju det att... testa. Det gick åt pipan. Det var inte vår grej. Inte alls vår grej att testa det... Nu ångrar man ju det, man ångrar det efteråt.

I ett avsnitt hör man exempelvis gärningspersonen Isac läsa upp brevet han skrev till Anna som han tillsammans med några kompisar överföll och rånade. Isac vill genom brevet förklara sina känslor och be om ursäkt för det han utsatte henne för. Samtidigt som brevet läses upp

visas suddiga bilder på en kille som sitter ihopsjunken vid ett bord, dystert musik spelas. SVT skildrar genom dessa bilder och musik en gärningsperson fylld av ånger och ångest.

Sympati för gärningspersonen

Två av brottsoffren uttrycker en viss sympati eller förståelse för gärningspersonerna. Jan-Inge, ett av bankråns-offren, säger i mellanpratet:

Det enda jag känner så liksom är att dom får... vara mer rädda om sig innan dom försätter sig i situationer såhär. För det kan gå riktigt åt helskotta.

Brottsoffret Daniel A säger att även han kan göra dumma saker vilket gör att han förstår tankeprocessen bakom handlingen. Men samtidigt menar han att provocerat våld är fel och att han därför har en spärr som hindrar honom från att utsätta någon för det han själv blev utsatt för. Rytterbro (2002) skriver att gärningspersonen idag inte ses som ett offer utan som ansvarig för sina handlingar vilket också är en av grundtankarna med medling. Men i vissa fall menar hon att den äldre synen på gärningspersonen som ett offer som man tycker synd om lever kvar och kommer till uttryck i medling. Dokumentärserien lyfter fram aspekter som lockar fram sympatikänslor för gärningspersonerna. Exempelvis uttrycker tre av gärningspersonerna att de genom den brottsliga handlingen förstört sina liv. De menar att straffet kommer att hindra dem från att gå klart skolan och därmed få den framtid de drömmer om. Forat säger i mellanpratet:

Jag ångrar allt som hänt mig nu. Jag ska sitta inne nu. Jag har förstört en del av mitt liv, jag har sårat många människor, jag missar mycket skola.

Förutom ovanstående som framkallar sympati på grund av att gärningspersonerna fått sina liv förstörda finns det även andra faktorer som pockar på våra sympatikänslor. Daniel B säger även att hans föräldrar inte accepterar ett fängelsestraff och att han inte är välkommen hem efter att han suttit av ett eventuellt sådant. Hassan känner sig stämplad som en gärningsperson efter rånet. Hans tilltro och syn på samhället förändrades då han blev gripen av polisen under Rosengårdskravallerna och satt häktad i två veckor för något han sedan inte dömdes för. Han menar att det kvittar hur mycket han än försöker förbättra sig, han kommer alltid bli sedd som ”bankrånaren”.

Trots att man i dokumentärserien får se offer som farit illa och som fått sina liv mer eller mindre förstörda förmedlar SVT ändå en bild av gärningspersonerna som gör att man får en förståelse för dem trots att de begått dessa brott. En ”tycka synd om känsla” infinner sig. Man

får en bild av att de egentligen är ”vanliga” personer, människor som inte sysslar med kriminalitet.

Framställningen av medling

Den positiva medlingen

Genom flera av medlarna i dokumentärserien förmedlas en positiv bild av medling. Sättet att prata kring medlingsprocessen ser relativt lik ut trots att det figurerar medlare från tre olika städer, de tycks alla framföra en urskiljbar medlingsdiskurs i linje med medlingens förespråkare. Det tycks alltså ha växt fram ett speciellt sätt att prata och tänka kring medling även om det inte finns någon enhetlig definition av begreppet. Det framhålls att syftet med medling är att bearbeta brottets negativa konsekvenser, att kunna lämna händelsen bakom sig och få förståelse för det som har hänt. Samtidigt menar berättarrösten att det inte nödvändigtvis behöver handla om förlåtelse utan att medling främst är ett möte där man lyssnar och blir lyssnad på. Berättarrösten menar att så länge man pratar håller man våldet borta, något som även Bernard, medlare i Göteborg, talar om i dokumentärserien. Flera av medlarna uttrycker att själva medlingsmötet gör någonting med människorna i rummet, oftast blir det ett positivt och bra möte.

... Man kan känna det i luften att det är någonting som händer när två människor möts i ett rum och i en helt annan situation än de har gjort tidigare. – Malin O, medlare

Flera av medlarna menar att det är viktigt att komma ihåg att medling alltid är frivilligt och att det därför är okej att inte vilja eller våga ställa upp. Var och en måste ta ställning till om medling är bra för just dem. Ett par av medlarna påpekar att det inte är en självklarhet att man vill ställa upp i medling och att det är viktigt att uppmuntra och berömma den part som velat medla även om det inte blir av. Bernard menar att förmötena i många fall kan vara viktigare än medlingsmötet då det är där som tankeprocessen kring händelsen börjar. Det är först då som parterna kan börja närma sig en förståelse för den andres situation. Detta sker även om en medling inte kommer till stånd. Vi menar att medling konstrueras som något positivt och att dokumentärserien skildrar syftet med medling enligt dess förespråkare.

Dokumentärserien förmedlar även en bild av medlarna som opartiska, vilket enligt Brottsförebyggande rådet (2000:8) är en av förutsättningarna för att det ska bli en bra medling. Medlaren Bernard menar att det handlar om att vara ”närvarande i varje ord som sägs”. Han menar att parterna ofta tror att de pratar om samma sak men att de egentligen har helt olika motiveringar och infallsvinklar. Vidare pratar Bernard om att han ofta kan förstå

båda sidor av händelsen men att detta är något han måste hålla inom sig själv. Anna, medlare i Malmö, framhåller att det är viktigt att hålla sig öppen och "ovetande" inför medlingsmötet.

Hon säger:

Vi har ju en del grova olaga hot och på något vis så avgörs ju grovheten på hur målsäganden har reagerat. Men vi har haft människor som verkligen har varit livrädda, alltså rädda för sitt liv i medlingar. Har vi haft förr. Ja, jag försöker tänka på det som vilken medling som helst. Det är egentligen samma sak, egentligen, vilket brott det än är tycker jag. Och så försöker jag hålla mig ovetande, nyfiken så.

Kerstin, rektor på skolan där den akuta medlingen skedde, menar att det kändes bra att ha medlaren närvarande vid mötet. Hon säger att han fungerade som en "katalysator" på så sätt att han lugnade ner den ganska hetsiga stämningen och såg till att var och en fick säga sitt. Reza, pappan som Kerstin medlade med, tycker att det var bra att ha en neutral person på plats, en person som inte valde sida.

Kritik av rättsväsendet

I flera avsnitt framhålls att rättegångsprocessen drar ut på tiden och att varken gärningsperson eller brottoffer får klara besked om när och om det blir någon rättegång. Själva rättegången och den långa väntan är något som flera av gärningspersonerna uttrycker oro kring. Marcus uttrycker i mellanpratet denna oro:

Lite orolig för vad som kommer att hända. Hur det kommer bli. Kommer jag hamna i ungdomshem? Kommer man få böter? Kommer det bli rättegång, kommer det inte bli rättegång? Hur ska jag göra när jag ska ta körkort? Kommer jag få indragen lämp? Massa grejor, massa tankar som går runt i huvudet. Hur ska jag göra egentligen? Så jag tycker det är riktigt dåligt att jag behöver vänta på att någonting ska ske.

Christoffer känner en irritation och uppgivenhet över att det tagit sådan lång tid. Han säger i förmötet med medlaren Anna:

... Det har ju gått över ett år, vi har ju hunnit börja på nya banor. – Christoffer

Vi menar att SVT på detta sätt kanske försöker visa på bristerna i det straffrättssystem vi har idag genom att ge utrymme för dessa kritiska röster. På så sätt framhävs medling som ett alternativt och bra arbetssätt.

Daniel A, som utsattes för ett personrån, för under medlingsmötet ett resonemang kring den utdragna rättsprocess vi har i vårt samhälle. Han menar att straffsystemet ibland kan sätta

käppar i hjulet och hindra gärningspersonen från att gå vidare med livet och lägga den brottsliga gärningen bakom sig. Daniel A menar att man som gärningsperson självklart ska ta konsekvenserna för brottet men att det borde finnas alternativa lösningar som skapar vad han kallar ”*produktiva samhällsmedborgare*”. Vidare tycker han att om gärningspersonen i medling har kommit till insikt och fått förståelse för brottsoffrets känslor inför brottet så har man kommit en bra bit på vägen. Tidigare i avsnittet uttrycker Daniel A att han först var tveksam till medling då han trodde att det innebar förmildrat straff för gärningspersonen. Det är först under medlingsmötet som han kommer in på ovanstående resonemang. Man får intrycket av att han då reviderar sin syn på brott och straff. Rytterbro (2002) menar att en av tankarna bakom medling är att offret ska få en humanare uppfattning där brott inte nödvändigtvis kräver straff. Vi tolkar detta som att SVT här vill framställa att han kommit in på dessa tankebanor i och med medlingen. Daniel A:s resonemang tydliggörs genom det medlaren Anna säger i mellanpratet kring begreppen bestraffande respektive reparativ rättvisa:

Alla människor i samhället är väldigt inriktade på bestraffande rättvisa för det är det systemet vi har och det är en vanesak att börja tänka i andra banor, att reparera skadan som har skett mellan två människor, som är den här reparativa rättvisan.

Enligt socialkonstruktionismen påverkas vår kunskap av den tidsanda som råder (Wenneberg, 2001) och precis som Anna säger är vi idag vana vid den bestraffande rättvisans tankebanor. Vi menar därför att medling, som är ett relativt nytt fenomen, ännu inte hunnit etablera sig tillräckligt hos folket för att ses som ett naturligt led i rättegångsprocessen. Kunskapen kring medling är således ännu inte tillräckligt utbredd bland allmänheten. Rytterbro (2002) menar att en vanlig syn i dagens samhälle är att den närhet som råder i lokalsamhället ses som en lösning på många problem, till exempel då det gäller att förebygga brott. I och med att medling ger erkännande åt lokalsamhället och civilsamhället passar det på så vis in i dessa tankebanor.

I dokumentärserien uttalar ett flertal gärningspersoner sig positivt kring medling. Exempelvis säger Patrik under medlingsmötet med Daniel A att det under rättegången kändes som att de var på varsin sida men att de i medlingsmötet sitter tillsammans för att lösa situationen och prata om det som har hänt. Erika, som misshandlade Sara på en krog, säger i en intervju:

Det är bättre att man, att typ prata om det och... så att man får reda på hur båda känner och så istället för att bara bestämma för att någon är den skyldige liksom och att någon får ett straff. Jag tror att det är bättre att man pratar om det.

”Happy ending”?

I ett flertal intervjuer med både brottsoffer och gärningspersoner berättar de om hur livet ser ut nu efter medlingen. Den gemensamma nämnaren för dem tycks vara att de alla fått ett bättre liv efter att de deltagit i medling eller förnöten. Ett exempel är avsnittet med Daniel A och Patrik där de i intervjuer uttrycker att de skulle tycka att det var kul om de träffade på varandra men att det hittills inte skett. I avsnittets sista scen visas hur Daniel A går med sin hund, längre bort ser man en kille komma gående. Det tycks vara så att SVT genom detta vill ge intryck av att det är Patrik som kommer och att de nu tillslut kommer att mötas.

Sara som kände sig nervös inför mötet med Erika känner en lättnad efter medlingen. Hon ler, skrattar och skojar med medlaren Angélique. Hon säger att det var en konstig känsla att sitta mitt emot sin gärningsperson men att det nu efteråt känns skönt att kunna lägga händelsen bakom sig. Efter medlingsmötet säger hon till Angélique:

Nej men det behövdes. Man, man växer ju som människa också när man går igenom nåt sånt här och liksom så... Ja, ja...

Även Erika beskriver känslor som glädje och lättnad efter medlingen. Hon tycker det känns bra att de har pratat ut, både om misshandeln och den konflikt som har funnits mellan tjejerna tidigare. I dessa avsnitt där det slutar ”lyckligt” spelas glad musik som inger en känsla av ”slutet gott, allting gott”. Men det finns även avsnitt som avslutas med mer sorgsen eller dyster musik. Detta gäller avsnitt där det av en eller annan anledning inte blev någon medling och där antingen gärningsperson eller brottsoffer fortfarande mår dåligt över det som hänt. Johan, som blev utsatt för ett rån försök, är ett exempel på detta. Han lider fortfarande av händelsen, är rädd och vågar inte gå ut ensam. Habib, som blev rånad i sin butik, är ett annat exempel där det framkommer att han nu sålt sin butik. SVT vill alltså inte bara visa ”lyckliga slut” utan försöker förmedla båda sidor. Vi menar ändå att medling framställs som något positivt: de avsnitt som slutar ”lyckligt” är de fall där medling kommit till stånd medan de avsnitt som slutat ”olyckligt” är de fall där medling inte lyckades genomföras.

Att medla eller att inte medla

Även om dokumentärserien konstruerar medling som något bra och positivt så visar de ändå på att det finns olika motiveringar till huruvida brottsoffer och gärningspersoner väljer att

delta i medling eller ej. Ett par av gärningspersonerna uttrycker vad vi skulle kalla personliga skäl till varför de vill delta i medling. Flera av dessa gärningspersoner uttrycker skamkänslor och ånger. Hassan, som begått ett bankrån, säger under förmötet att han haft en tyngd inom sig på grund av att han riktade en pistol mot en ”85-årig kvinna” och att han skulle känna en lättnad om han fick prata med henne och förklara. Forat, även han bankrånare, säger att medling skulle hjälpa honom att få ett avslut på händelsen, att han skulle bli av med sina skuldskänslor och att han inte längre skulle vara så orolig. Ett flertal av gärningspersonerna och medlarna uttrycker att en eventuell medling kan bidra till att brottsoffret får en annan bild av gärningspersonen. Hassan menar att om han varit den bankkassörska som blev rånad så hade han aldrig trott att det var två helt vanliga killar. Av den anledningen vill han genom medling förmedla den, enligt honom, rätta bilden av sig själv.

En av gärningspersonerna, Patrik, känner glädje över att medlingen blir av då han gärna vill träffa brottsoffret för att få höra hans sida av händelsen och känslor kring det han utsattes för. En del uttrycker även att de vill be brottsoffret om ursäkt som orsak till att de väljer att delta i medling

Brottsoffren Sara och Daniel A säger att de ser medlingsmötet som ett tillfälle att få svar på frågor kring varför de blev utsatta för brottet. Daniel A menar att han genom medling får möjlighet att berätta för gärningspersonen hur han upplevde händelsen samt att det blir ett avslut, ett sätt att lämna det inträffade bakom sig och gå vidare.

Dokumentärserien visar även på svårigheterna med medling, att det inte är en självklarhet för brottsoffren att vilja eller våga delta. Brottsoffret Sara tvekar innan hon ska gå in och träffa gärningspersonen Erika i medling. Hon gråter och Angélique, medlare i Göteborg, är där för att stödja henne.

Jag vet inte vad det är som känns jobbigt ens alltså. För det är ju typ... Jag vill bara få det överstökad men jag... Men jag alltså. Jag vet inte om jag orkar detta för jag... Jag känner inte alls för att gå in och sätta mig där mittemot henne och prata med henne. Jag trodde jag skulle klara det men jag vet inte. – Sara

Nej... Det här är ett sätt att, kanske få ett slut på det, det hela som har varit. För ni kommer ju säkert mötas igen. Och då kanske det känns lite lättare för det är något ni kan prata om också, hur ni ska göra när ni stöter på varandra. – Angélique

Jag kommer, jag kommer bara börja gråta. Jag fattar inte, är det bara, jag tror att, jag tror att det är för att jag är så spänd. – Sara

Ja, ja, det är jättevanligt. Jättevanligt. Så är det. Ska vi gå in? Och sätta oss? Och så får vi se hur det känns där i rummet. – Angélique

Fem av brottsoffren i dokumentärserien väljer att inte medverka i medling. De åberopar rädsla inför att stå ansikte mot ansikte med sina gärningspersoner. Exempelvis ser Habib under förmötet med medlaren Anna mycket besvärad och fundersam ut. Han uttrycker att han inte vågar, att det känns mycket jobbigt och att han inte riktigt förstår hur det skulle kunna hjälpa honom. Han menar att medling enbart skulle gynna de killar som rånade honom. Längre fram i samma avsnitt möter Habib gärningspersonerna för första gången efter rånet utanför tingsrättsalen. Man märker en tydlig oro hos Habib. Han vill inte bli presenterad för gärningspersonerna och har gråten i halsen när han pratar. Förutom rädsla uttrycker brottsoffret Jan-Inge, som under bankrånet befann sig i lokalen, att han inte vet vad han skulle säga till gärningspersonerna i medling. Han känner fortfarande en ilska inför det som han och hans dotter blev utsatta för. Han inser att han fortfarande inte lyckats bearbeta händelsen men nu vill han bara glömma.

Slutdiskussion

Massmedia är en stark makt i dagens samhälle på så sätt att de har stora möjligheter att fastställa hur verkligheten ser ut (May, 2001). Genom att skapa och upprätthålla stereotyper bidrar media till den sociala konstruktionen av samhällseliga fenomen. Vårt syfte med denna uppsats var att undersöka vilket budskap SVT:s dokumentärserie ”Öga mot öga” förmedlar kring medling mellan gärningsperson och brottsoffer. Detta gjordes utifrån frågeställningar om hur brottsoffer och gärningspersoner konstrueras samt hur medling framställs.

Sammanfattningsvis har vi kommit fram till tre slutsatser.

För det första har vi i vår analys dragit slutsatsen att SVT förstärker synen på det som Christie (2001) kallar det idealiska offret. SVT framställer det typiska brottsoffret som ”vem som helst”, det vill säga att alla löper lika stor risk att drabbas av brott. Genom att lägga offerrollen så nära folket som möjligt menar vi att de skapar ett spännande program som engagerar. Om vi tänker utifrån oss själva så är det först när vi ser eller läser något som ligger nära vår egen verklighet som vi reagerar och kan ta det till oss. Media vill skriva om och visa sådant som ”säljer” och det är troligt att den offergrupp som egentligen är mest utsatt, det vill säga människor som själva befinner sig i kriminella kretsar (Ryding, 2000) inte ”säljer” lika bra eller berör lika mycket.

För det andra menar vi att dokumentärserien ”Öga mot öga” dekonstruerar den stereotypa bilden av gärningspersonen genom att skapa en bild av att gärningspersonen är en helt ”vanlig” kille eller tjej. Detta sker på det sätt att de lyfter fram deras positiva sidor och istället för att visa en likgiltig, ondsint gärningsperson, visar de gärningspersoner som känner ånger och skamkänslor för det han eller hon har gjort. SVT framhäver gärningspersonernas problematiska bakgrunder och så vidare vilket gör att man får sympati för denne. Detta inger en känsla av att man skulle kunna hamna i den sitsen själv. Eftersom det framstår som viktigt för programmakarna att framställa gärningspersonen som en ”vanlig” människa så finns det alltså implicit en tanke om att det generellt sett existerar en stereotyp gärningsperson i vårt samhälle. Hade denna stereotyp inte funnits hade det inte varit någon mening med att dekonstruera denne i dokumentärserien.

Vi menar att media i många fall bidrar till att bibehålla stereotypa bilder men att SVT genom sin dokumentärserie istället brutit ner den bild av gärningspersoner som annars är vanlig i media, det vill säga den som har likheter med Christies (2001) idealiska gärningsman. På så sätt förmedlar dokumentärserien ett centralt syfte med medling: att bryta ner den stereotypa bilden av gärningspersoner. Dokumentärserien har däremot huvudsakligen

bekräftat den offerroll vi är vana vid att se i media och som stämmer överens med Christies (2001) idealiska offer. Den folkliga, något snäva, definitionen på brottsoffer som Loseke (2003) pratar om spås således på i och med dokumentärserien. Att befästa stereotyper, menar vi, är alltid problematiskt, oavsett om det rör sig om gott eller ont. Stereotyper begränsar på det sätt att många faller utanför mallen. De sätter bland annat gränser för vem som får "äran" att vara ett offer.

För det tredje anser vi att SVT framställer medling som något positivt som kanske till och med fungerar bättre än det straffrättssystem vi har idag. Umbreit (1994) menar att mer kraft bör ägnas åt att flytta folkets fokus från den bestraffande rättvisan som vi har idag till den reparativa rättvisan som medling bygger på. Vi menar att SVT till viss del bidragit till detta. Visserligen visar SVT både fall som resulterat i medling och fall som inte gjort det samt svårigheterna kring att motivera de båda parterna till att medverka i medling. Men medling konstrueras ändå som något positivt då genomförd medling i dokumentärserien är lika med ett "lyckligt slut". Detta indikerar att utebliven medling innebär att det blir svårare att gå vidare och släppa den jobbiga händelsen för både gärningsperson och brottsoffer.

Vi finner det även intressant att jämföra Umbreits (1994) tankar om att TV kan användas som utbildningsforum för medling med Mette Fribergs⁴ uttalade syfte med dokumentärserien. När det gäller huruvida de inblandade parterna i "Öga mot öga" har respekterats anser vi att dokumentärserien lever upp till Umbreits (1994) förhoppningar på så sätt att de fått möjlighet att godkänna den färdigklippta produkten. Vi menar att med tanke på att "Öga mot öga" är producerat av SVT så finns inte den typ av kommersiella syften bakom dokumentärserien som kanske funnits om serien producerats av en annan kanal som inte ingår i public service. Kanske hade dokumentärserien vinklats annorlunda då? Trots att vi menar att dokumentärserien lagt in en "spänningsfaktor" så upplever vi den inte som det som Umbreit (1994) kallar för en underhållande liveshow. Snarare anser vi att den fungerar väl i utbildningssyfte och som kunskapsspridare kring medling. Eftersom medling är något relativt nytt i Sverige tror vi inte att kunskapen kring denna verksamhet är tillräckligt spridd bland svenska folket varpå "Öga mot öga" kan bidra till att fler får upp ögonen för medling och ställer sig positiva till medling som arbetssätt. Vidare menar vi att det är bra att man genom dokumentärserien kan få en nyanserad bild av gärningspersonen. Men vad vi finner problematiskt med dokumentärserien är dock att de befäster offerrollen vilket gör att många utsatta grupper glöms bort.

⁴ Mette Friberg, programansvarig "Öga mot öga". Personlig kommunikation 090505

Referenslista

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2007/1979) *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verkligen*. Stockholm: Wahlström och Widstrand

Best, Joel (1999) *Random violence, how we talk about new crimes and new victims*. Berkeley: University of California Press. Elektronisk resurs: <http://www.lub.lu.se/cgi-bin/ipchk/http://www.netLibrary.com/urlapi.asp?action=summary&v=1&bookid=41586> An electronic book accessible through the World Wide Web; click for information

Brottsförebyggande rådet (2000:8) *Medling vid brott. Slutrapport från en försöksverksamhet*

Brottsförebyggande rådet (2005:14) *Medling i Sverige på 2000-talet*

Brottsförebyggande rådet (2007) *Medling vid brott. En handbok*

Brottsförebyggande rådet (2008) *Medling igår, idag och imorgon*

Börjesson, Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur

Christie, Nils (2001) ”Det idealiska offret”. I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (2001) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur

Eriksson, Annika (1998) *En gangster kunde kanske älska sin mor...* Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Levin, Claes (2008) ”Att studera det social – några ingångar”. I: Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen Rosmari & Jacobsson, Katarina (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur

Loseke, Donileen R. (2003) *Thinking about social problems. An introduction to constructionist perspectives*. New York : Aldine de Gruyter

May, Tim (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Nehlin, Christina, Lindström, Peter & Svanberg, Karin (1998) *Medling vid brott. Om mötet mellan unga gärningsmän och brottsoffer*. Stockholm: Kommentus förlag

Regeringens proposition (2001/02:126) *Medling med anledning av brott*

- Ryding, Anna (2000) *Brottet, krisen och dygden. Jouraktivs framställning av brottsoffer*. Network for Research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University 2000:4. Sociologiska institutionen
- Rytterbro, Lise-Lotte (2002) *Medling – möten med möjligheter: en analys av en ny gammal reaktion på brott*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet
- Silverman, David (2006) *Interpreting qualitative data*. Third edition. London: Sage
- Svensk författningssamling (2006:901) *Socialtjänstlagen*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Sahlin, Ingrid (2002) ”Sociala problem som verklighetskonstruktioner”. I Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.) (2002) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur
- Sehlin, Staffan (2009) *Förebygger medling återfall i brott bland unga gärningsmän? En återfallsstudie av medlingsverksamheterna i Hudiksvall och Örnsköldsvik*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet
- Statens offentliga utredningar, 2000:105, *Medling vid ungdomsbrott*
- Umbreit, Mark S. (1994) *Victim meets offender: The impact of restorative justice and mediation*. Monsey, New York: Criminal Justice Press, 1994
- Wenneberg, Søren Barlebo (2001) *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber Ekonomi

Bilaga 1

Kodningsschema

Gärningsperson:

- Hur gärningspersonen pratar om sig själv
- Hur brottsoffret pratar om gärningspersonen
- Hur berättarrösten pratar om gärningspersonen
- Hur medlarna pratar om gärningspersonen
- Hur övriga personer pratar om gärningspersonen

Brottsoffer:

- Hur brottsoffret pratar om sig själv
- Hur gärningspersonen pratar om brottsoffret
- Hur berättarrösten pratar om brottsoffret
- Hur medlarna pratar om brottsoffret
- Hur övriga pratar om brottsoffret

Medling:

- Hur brottsoffret pratar om medling
- Hur gärningspersonen pratar om medling
- Hur berättarrösten pratar om medling
- Hur medlarna pratar om medling
- Hur övriga pratar om medling

Synbara och hörbara intryck

- Musik
- Bildsekvenser